

Korstmossen in de duinen Varkenspootje, heidelucifer en zomersneeuw

De armste duingronden zijn voor
zomersneeuw het aantrekkelijkst.
Foto: Joost Bouwmeester.

KEES VERTEGAAL

In de winter zijn de duinen kaal en kleurloos. Behalve voor wie goed kijkt. Mossen en korstmossen hebben dan de tijd van hun leven. Ze zuigen ze zich vol met water en laten zich zien. DUIN nodigt u uit voor een bezoek aan de wonderlijke wereld van de korstmossen. Vreemde wezens met vreemde namen, maar de moeite waard om eens van dichtbij te bekijken.

Dicht kroezende koralen, wuivende tentakels, felgekleurde knotsen, schoteltjes op geschubde stelen. Grondbewonende korstmossen van het open duin spreiden een ongebreidelde vormenrijkdom ten toon. Tenminste, voor wie er oog voor heeft, want je moet op de knieën en met je neus op de grond. Gebruik als het kan een goede loep.

Korstmossen zijn een vreemde levensvorm die biologen lang niet goed konden plaatsen. Pas een dikke eeuw geleden kwam men erachter hoe het zat. Het is een samenwerkingsverband tussen een schimmel en een alg. De schimmel zorgt voor structuur en houdt vocht vast, de alg kan via fotosynthese zonlicht omzetten in voedsel. Aan echte mossen zijn ze niet verwant. De term ‘korstmos’ slaat dus voor de meeste duinsoorten de plank mis: het zijn geen mossen en ze zijn niet korstvormig zoals hun collega’s op stenen of boomstammen.

Bewoners van het droge duinzand

Ook in de duinen zijn korstmossen te vinden op bomen. Vrij veel zelfs, dankzij de schone zeelucht. En waar in het duin steen is, zoals tegels, palen en bunkers, vind je ze ook. Maar in tegenstelling tot andere natuurgebieden groeien ze ook veel op de grond, op droog duinzand, soms hele stukken grijsgroen kleurend. Alleen in stuifzand- en heidegebieden heb je dit ook. De meeste soorten behoren tot de rendiermossen, heidestaartjes en bekermossen. ‘Cladonia’s’ voor de liefhebber. Van de veertig Nederlandse soorten komen er ruim dertig voor in de duinen, sommige bijna alleen daar.

Grondbewonende korstmossen kunnen groeien op de meest schrale en dorre bodems. Plekken waar planten het niet of nauwelijks uithouden. Zodra de grond wat rijker is aan voedsel en wat minder droog, groeien ‘gewone’ planten beter en verdringen ze de korstmossen. Korstmossen zijn gespecialiseerd in erbarmelijke omstandigheden. Daaraan ontleen ze hun bestaansrecht.

Rode knotsen op bekermos en heidelucifer

Om de meeste korstmossen op naam te brengen, moet je eigenlijk een specialist zijn - of er een meenemen, bijvoorbeeld als excursieleider.

De kopjes van de rode
heidelucifer vallen alleen de
oplettende duinliefhebbers op.
Foto: Sytske Dijkse / Foto Fitis.

Een paar soorten zijn redelijk goed herkenbaar en van de rest valt ook te genieten als we niet precies weten hoe ze heten.

Het meest algemene duinkorstmos is zomersneeuw. Het bestaat uit kleine, grillig gevormde blaadjes die hele stukken duin kunnen beslaan. De ene kant van de blaadjes is grijsgroen, de andere zijde is bijna wit. Als het droog is, krullen de blaadjes om en zie je vooral de witte zijde. Het duin lijkt dan wel bedekt met fijne vlokjes. Vandaar de naam zomersneeuw. Rendiermossen zijn dicht struikvormig vertakt en vormen kleine kussentjes. In tegenstelling tot zomersneeuw, dat ook in het kalkrijke buitenduin groeit, vind je rendiermossen vooral in kalkarme duinen en in droge heidevelden. Het meest algemeen is het open rendiermos: bleek grijsgroen met takjes die alle kanten uit staan.

Bekermossen hebben een steeltje met daarop een bekertje of schoteltje. Ze zijn meestal bedekt met fijne schubjes. Soms zitten op de rand van het onderste bekertje nog een of twee bekertjes, met daarop weer een bekertje: het stapelbekertje. Rood bekermos en rode heidelucifer hebben opvallende, rood gekleurde knotsen. En ten slotte is er een aantal korstmossen met simpele, onvertakte rechtopstaande steeltjes. Sommige zijn te herkennen aan het eind van het steeltje. Bij het gevorkt heidestaartje is dit in tweeën vertakt. Bij het varkenspootje is het einde van het steeltje vertakt in meerdere korte takjes die elk aan het uiteinde weer kort gevorkt zijn, met bruine punten, inderdaad - een beetje - als varkenspootjes.

Leven van de de regen

Hoe bijzonder van vorm ook, korstmossen zijn eenvoudig gebouwd. Ze hebben geen wortels en

geen buisjes (vaten). Ze kunnen geen water en voedingsstoffen uit de bodem opnemen en rondpompen. Met hun blaadjes en takjes halen ze alles direct uit de lucht en uit regen. Dat lijkt wat moeizaam maar deze truc maakt het mogelijk om op plekken te leven die niet geschikt zijn voor hogere planten. Nadeel is dat ze erg langzaam groeien, meestal maar enkele millimeters per jaar. Doordat ze leven van lucht en regen zijn korstmossen erg gevoelig voor luchtvervuiling en ‘zure regen’.

Veel grondbewonende korstmossen vind je in de kalkarme duinen en in duinheiden. Daar is de bodem voor planten nog belabberder dan in kalkrijke duinen. Op goede plekken kunnen ze de bodem bijna helemaal bedekken. Soms zak je tot je enkels in kussens rendiermos.

Wie lust er korstmos?

Korstmossen groeien erg langzaam. Een ecosysteem met veel korstmos levert zo weinig voedsel op dat er maar weinig dieren van kunnen leven. Waarschijnlijk zijn duinkorstmossen het leefgebied van bepaalde soorten springstaarten. Dat zijn minuscule geleedpotigen die in de meest barre omstandigheden kunnen worden aangetroffen. Overlevingskunstenaars, net als korstmossen. Ook de rupsen van enkele soorten nachtvlinders leven van korstmossen. Het klein kokerbeertje is er zo een. Hij komt in de meeste duingebieden algemeen voor. Waarschijnlijk eet ook de blauwvleugelsprinkhaan korstmos. Hij zit er in ieder geval graag tussen en heeft - als hij niet vliegt - een korstmosachtige schutkleur. Staartmezen houden ook van korstmos. Ze gebruiken het als voering van hun kunstige, bolvormige nesten.

KEES VERTEGAAL IS ZELFSTANDIG ECOLOGISCH ADVISEUR

De armste duingronden zijn voor
zomersneeuw het aantrekkelijkst.
Foto: Joost Bouwmeester.

